

*Drugovi sa Borovna**

Uzak puteljak kojim čobani preko leta izgone stoku iz Čureva na bajte Vučeva pretvorio se u mutan potok. Šljapću po njemu prozeble, polubose noge...

Kolona neprekidno gamiže od Dragoš-sedla niz strme, pošumljene padine ka Popovom mostu. Tišina. Samo se čuje zveckanje oružja i pribora i jednolično šumorenje kiše po lišću i retkim šatorskim krilima onih koje je sreća ili snalažljivost naučila da ih u ovo teško vreme sačuvaju.

Niko ne zna kuda se ide. Nije tačno određen ni zadatak. Rečeno je samo: »Iz rejona Dragoš-sedla u rejon šume istočno od sela Keljići. Tamo će već biti naređeno«. U tome nema ničeg neobičnog. Koliko li smo dosad puta primili takav zadatak! I niko ništa ne pita, jer je svakom jasna situacija.

Ozbiljan i zamišljen, smršao i neobrijan, na čelu bataljona odmiče komandant Jova Pejković Keza. Malo neobičan za one koji ga odavno poznaju, koji su pratili njegovo uzdizanje kroz borbe, od nedoučenog šegrtu i mladog skojevca do najmlađeg komandanta bataljona u Prvoj proleterskoj. Neobično je borcima da ga vide smrknutog, kad je do juče njegova nemirna priroda bila uvek spremna na šale, doskočice, pesmu. Ide on danas hitrim korakom, no zamišljen.

* Doživljavajući vreme u kome smo na ovim stranicama vidno obeležili 40 godina Neretve i Sutjeske i 35 godina »Vojnog dela« i kao svoje duboko intimne jubileje, jer je u bici na Sutjesci bio komandir Treće čete u Kragujevačkom bataljonu Prve proleterske, a u »Vojnom delu« odgovorni urednik — autor ovog priloga je ponuđeni prostor u ovom broju časopisa posvetio svojim sećanjima na drugove iz dramatičnih juriša izvedenih 5. juna 1943. uz »krvavo Borovno«, brdo ključnog značaja uz desnu obalu Sutjeske prema današnjoj Dolini heroja.

Sigurno žali što sad u bataljonu nema iskusnog komandanta Mome Stanojlovića koji je pre neki dan sa Tare pošao da primi novu dužnost u Trećoj sandžačkoj. Kezu su morale i brige da li će biti u stanju da odgovori svojoj dužnosti u ovakvoj situaciji. Pred njim je stajao prvi borbeni zadatak, i to sudbonosan. No, trebalo mu je samo da se okrene i pogleda dobro poznata lica — pa da se ponovo razvedri:

— Hajte življe, drugovi, požurite, ne kidajte vezu!

I sam malo ubrza korak, nameštajući na levom kuku, u velikoj futroli, nemački parabelum.

Kolona ide dalje čuteći. Kiša bez prestanka lije, niski oblaci i magle vuku se po drveću. Iz doline Sutjeske, kao iz jame, čuje se režanje »šaraca«. Ide bataljon u susret nepoznatom.

Na jednom proplančiću Keza otvori oficirsku torbu naprežući se da se kroz zamagljeni celuloid orijentiše gde se nalazimo. Pošto je nekoliko trenutaka okretao kartu, oslanjajući se više na svoj instinkt nego na sekcije, odsečenim glasom komandova:

— Čelo stoj! Komandiri četa napred!

Sklapajući torbicu, poče da osmatra levo i desno proplanak i okolnu šumu. A kad stigoše komandiri, nekako piskavim glasom naredi gde koja od naših pet četa da se rasporedi, kako da postavimo obezbeđenja: straže, patrola, zasede.

— U zasede puškomitraljesci. Patrola ovom stazom, prema Borovnu slaće 2. četa, a 3. četa prema selu Keljići — to je pravo dole, nizbrdo! Neprijatelja izviđati, pred njim se ne pokazivati! Narediti čišćenje oružja i neka borci nalože vatru da se suše. Nikakve larme, neprijatelj je blizu!

Komandiri povedoše svoje jedinice na određena mesta. Borci, onako prozebli i mokri, cvokoćući, počеше da skupljaju drva i uređuju prebivalište. Na šumu se brzo spusti i planinska noć...

Vatre samo tinjaju i tek s vremena na vreme bukne plamen i onda zaigraju i zatrepere senke partizana po stablima drveća i bukovom lišću. Dim ujeda za oči. Sitna kiša neumorno sipi. Drva cvrče. Oko vatre posedali proleter. Svaki izabrao za sebe položaj i bez naročite potrebe se ne miče. Čuje se žagor, a s vremena na vreme i prigušen smeh, jer se glasno ne sme. Neprijatelj je blizu.

Iz slatkog dremeža ili tihog razgovora prenu borce poziv dežurnih za večeru — bistru neslanu čorbu sa malim parčetom mršave govedine. Čegrljanje porcija i kašika meša se sa žuborkanjem:

— Ama, ljudi meni je više dojadilo ovako: samo ideš tamo-amo, kisneš, smrzavaš se ko pas, gladuješ... Šta ovde čekamo, što ne

navalimo na jednu stranu, pa kom opanci — kom obojci — otpoče razgovorni Vlada Jerosimić ne obraćajući pažnju na to da li ga ko sluša, srčuci neslanu čorbu i žvaćući, kao opanak tvrdo, parče mesa.

Odgovori mu vodnik Vlasta, momak rodом iz susednog sela, koji se zajedno sa Jerosimićem i još mnogima iz pitome Šumadije, tragovima borbi, obreo u ovim divljim vrletima i prašumama:

— Ćuti, bre, Vlado, ti ništa drugo ne znaš nego da kukaš i kritikuješ! Srči taj čorbuljak i gledaj svoja posla. Bolje da doneseš drva, vatra će se ugasiti! Samo gledaš da dođeš na gotovo...

Pošto mu je tako Vlasta pronašao slabu tačku, on nije mogao a da ne odgovori ljutito:

— Ako ste vi ložili vatru, ja sam bio u patroli, kao da je to lakše...

— Dabome da je lakše — umeša se i Bela. — Uzmeš mitraljez, pa se šetaš kao gospodin, a mi mokri, po granju i lišću, još se više iskvasismo.

— Gospodin u patroli, baš si mi i ti pametna! — obrecnu se na nju Jerosimić koji se, bez obzira na komunističku svest, teško mirio s tim da mu drugarice »sole pamet«, pa nastavi;

— Probaj ti da uzmeš mitraljez i da se s njim šetaš!

Bela ne očuta:

— Nosila sam ga pre tri dana! Ti si to, kanda, zaboravio...

— Pitao bih ja tebe kako bi i ti i Mate izašli iz Pive da nije bilo Bele i Anđel! — stavi se Vlasta na stranu drugarica. — Nosile su one više od nas i sramota je da tako govoriš...

Jerosimić samo procedi:

— Neka nose kad su ravnopravne...

Za drugom vatrom Mate Dalmatinac, golobrad i plav, sa nabijenim kačketom do očiju, priča desetaru Milošu Prnjavorcu, čoveku srednjih godina, sa šajkačom na vrh glave:

— Ih, gospe mi, sve bih ja u ovoj našoj vojsci volija bit samo ne konjovodac i kuvar... Moraju da maršuju s nama, a kad svi idu spit oni tek onda moraju radit... Vode nima, drva nima. I uvek ih psuju i kritikuju. Čim nešto nima, oni su krivi... A koliko puta oni sprema ručak, a tek komanda: »Pokret«. Onda prosipaj pa hajd. Ručka nima, opet kritika na nji...

— More, Mate, što se ti zbog toga sekiraš, ti imaš svoj mitraljez, a mislim da tebi nije težak...

— Ma kakvi težak! — sa čuđenjem ga pogleda Mate pomislivši: zašto ga desetar sada ovo pita, da nije smislio da ga drugom dade? Pa odmah, da bi razuverio desetara u tako nešto, dodade:

— I volim ga ko majku rođenu. Najsigurniji sam kad mi je u rukama. Nek samo Švabe probaju da se primaknu... Sad mi je, kako da ti kažem, i težak, no svejedno — nikom ga ne dam...

— Dobar si ti, Mate, mitraljezac i ne boj se, nikom ga mi drugom nećemo dati — reče Miloš, valjda osetivši Matinu potajnu bojazan. — Ništa se ti ne brini, na maršu ćemo ti pomagati svi, mlad si, ali u borbi je samo tvoj...

— Mlad, kažeš, ha, kako mlad, osamnaest mi je — Mate se pravi važan. — A, kad sam još bija u Biokovskom odredu, koliko sam želiya da vidim proletere... Pa sam dočeka i stupiya u redove, i to baš Prve proleterske. Samo da budem mitraljezac kao Živomir. I onda da se onako sa mitraljezom vratim u moju Dalmaciju.

— Još si ti, Mate, golobrado momče... Još ćeš ti da porasteš i da se raskrupnjaš kao Živomir, samo dok ova ofanziva prođe...

— A znaš šta bih ja najviše voleo? — upita Miloš.

— Otkud bih moga znat? Da postaneš komandir čete, a? — počeo da pogađa Mate.

— Ma, jok, nije to za mene... Najbolje bi bilo da se rat završi, da se kod svoje kuće slatko odmorim i naspavam u krevetu, najedem vruće proje s kajmakom i...

Odjednom se Miloš zamisli i, kao za sebe, reče:

— Bože, šta li sad rade moja deca i žena?

Uzdahnu Miloš, zatvori oči i nasloni glavu na šake. Mate samo pogleda desetara i obori pogled na vatru. Nasta tajac.

U isto vreme, pored treće vatre:

— A, braćo moja — počinjao je svoju priču Karlo — što su se Nemci preplašili... Pričaju: pune bolnice u Foči. A ti njihovi ranjenici, skupljeni sa svih strana, pa i oni sa Vučeva što ih je Druga proleterska niz litice zbacila, sada svašta pričaju: kako nas ima kao mrava, da jurišamo i nasrćemo, napadamo stalno, i danju i noću...

— Eh, samo da imamo više municije i štogod za jelo upade u reč vodnik Dragiša.

— Znaš da su Nemci istog dana, čim smo se povukli od Foče, zauzeli Taru. Sad će napasti naše bolnice koje se povlače preko onog istog mosta na Pivi preko koga smo mi prešli — objašnjava Gale. — I da znate, to zbog njih ovde čekamo, inače bismo udarili na neku stranu i probili se.

— Ti, Gale, kao neki strateg: mnogo znaš i naše i nemačke planove — prigovori Dragiša.

— Nisam nikakav strateg, al' sam dosta u ovom ratu naučio i to je tako kao što vam Gale kaže... Jutros pričaju da su se Nemci popeli na Maglič, a ja sam i mitraljeze čuo. Navaljuju oni i od Čemerna...

— Ispade kao da smo potpuno opkoljeni — jedva dočeka da ga pecne Karlo.

— Veliš: ispade! Ti onda ne znaš gde se nalaziš! Što se toga tiče, to brat zna. Meni sve ovo miriše da ćemo preko Čureva ili Zelenogore. Zašto bi smo se mrznuli i kisnuli ovde? Sigurno je neko mislio o tome kad nam je naredio da ovde dođemo.

Neki, naslonjeni na kolena i sa zagrljenom puškom, dremaju, drugi, ne trepćući, slušaju razgovor Galeta i Karla...

Zavlada tišina. Čulo se samo cvrčanje vlažnog drveta. Svi, sem dežurnih, zadremali pored vatri. Dežurni su polubudni, a budne su samo straže, patrole i zasede. Okolna brda i šume, zavijeni u kišovitu i hladnu noć, preteći ćute. Vatre dogorevaju...

Osvanu dan, mutan i oblačan, ali bez kiše. Trava oko sva ugažena, a partizani se još suše, izgužvani i kaljavi, kraj vatri. Dovede u red opremu i odeću, čiste oružje, prebrojavaju municiju. Smenjuju se straže i patrole, čeka se ručak — neslana čorba. Sivi dan, prava retkost u ovo vreme, tih i miran, ne računajući povremenu pucnjavu od Suhe i Košura, nagoveštava nepogodu i liči na zatišje pred buru.

U podnevnim časovima kurir donese poruku štaba brigade — da se jedinice pripreme za napad. Logor ožive. Najzad krećemo!

Nastadoše pripreme uobičajene za svaku partizansku akciju. Borci se čude gde su ostali bataljoni brigade, jer ako se ide u napad kakav su svi očekivali — zar neće i cela brigada? Ali, računali su da do početka napada ima još pola dana, stići se svi. A možda će pravo sa marša u okršaj, kao što su i dosad više puta radili?

— Je li u redu »zbroyovka« — pita vodnik Vlasta nišandžiju Jerosimića, koji se zamajao nešto oko zatvarača.

K'o bog, družo vodniče — odgovara on, klečeći na jednom kolenu i podižući samo za trenutak oči, a potom nastavlja da sklapa zatvarač. Zatim izgovara tiho, toliko da ga vodnik čuje:

— Samo, malo je municije... Šta je to dvesta metaka? To ode u tri rafala, a noćas mora da grmi...

— Šta, bre, da grmi, ne buncaj koješta! Znaj da više municije nigde nema: ni u Pratećoj četi, ni u Radnomvodu, ni u štabu bri-

gade. Tu ne treba ništa da pitaš. Što imaš to ti je... Štedi municiju, svaki metak u neprijatelja... kraći rafal i gotovo...

Bela i Anđa izdvojile se sa Nevenkom, partizankom koja je tek juče stigla u bataljon. Dale joj sanitetsku torbicu i zavoje i objašnjavaju joj osnovne dužnosti za vreme borbe. Ona se bojažljivo okreće na sve strane i, očigledno, napreže da što bolje shvati šta joj nove drugarice pričaju. Ko zna kakve se misli roje u njenoj glavi i kakva neodređena osećanja pritiskaju devojačku dušu. Nije još nikoga u četi dovoljno poznavala da bi mu se otvoreno poverila ili ga pripitala za savet. Stid je bilo i činilo joj se da je i sama zbog toga nešto kriva. U žurbi oko pakovanja i pravljenja zavoja od pocepanih košulja ni Bela i Anđa nisu primetile to na Nevenki.

U štabu bataljona komandant Jova i politički komesar Mirko Jovanović, dobivši naređenje, odmah otpočese razrađivanje plana napada i savetovanje šta sve i kako treba da preduzmu, jer im je, iako to u naređenju nije naglašeno, bilo jasno da je predstojeći napad od izvanrednog značaja. Nagnuti nad kartom, pri slaboj vatri, dugo su proučavali položaj Borovna. Nisu znali kakav je raspored neprijatelja, pa nisu ni mogli da donesu neki određeni plan za napad. Dogovorili su se kakve pripreme da izvedu do napada.

Pred postrojenim komandirima i političkim komesarima četa komandant Jova je, kraj jedne vatre, davao zadatak:

— Drugovi, noćas naš bataljon ide u napad na Borovno. Štab brigade očekuje da taj položaj zauzmemo! Napad je noćni i mi ćemo se polako prikrasti, a onda istovremeno grunuti bombama i mitraljezima. Raspored kretanja: u prethodnici Treća četa, a zatim Omladinska, Prva, Druga i Prateća. Vodiča nemamo, zbog toga je potrebno da patrola iz Treće čete odmah pronade put do sela Keljići, kuda treba da prođe ceo bataljon. Ja ću se nalaziti sa Trećom četom, i, kad se primaknemo neprijatelju, onda ću odrediti gde će ko da napada... Desno od nas napada Četvrti bataljon. Napad treba da otpočne tačno u četiri sata. Noćas Borovno moramo da zauzmemo. Komesar Mirko će vam reći još nekoliko reči o predstojećoj akciji.

Komesar Mirko, mlad momak, koga je rat digao iz đaćkih klupa, skojevac, kurir i vođa omladinske udarne grupe u okupiranom Krajujevcu, pukim slučajem izbegao oktobarski pokolj — iskorači napred i otpoče temperamentno, sa dubokim uživljavanjem u ozbiljnost situacije, što je pomalo odudaralo od njegove mladičke pojave:

— Drugovi, komandant vam je saopštio zadatak. Hteo bih da istaknem veliku važnost noćasnje akcije u kojoj u prvom redu komunisti treba da se založe i svojim primerom povedu ostale borce.

Borovno moramo zauzeti! Ne treba očekivati lak uspeh. Nemci nas, sigurno, čekaju i boriće se žestoko da ne daju Borovno i spreče nas da zauzmemo Popov most. Pripremite borce i ne dozvolite u napadu ni najmanje oklevanje. Ne morate za to skupljati četne konferencije, nego od grupe do grupe, od vatre do vatre, porazgovarajte sa borcima. Neka budu upoznati i svesni odgovornosti i neka se založe svom snagom, onako proleterski. Ti, družo Miloradoviću, primi dužnost političkog komesara Treće čete koja ide u prethodnicu. Prateća četa može zasad i bez tebe, a Treća nema komesara. Ti znaš, silni su to momci, neće tebi biti teško s njima, komandir je dobar, ti ga poznaješ, samo treba da mu pomogneš. Mi računamo na tvoje iskustvo, ti si stari komesar. Upoznaj se sa jedinicom i pripremi je za zadatak.

Oči svih prisutnih bile su uperene u Miloradovića, čoveka osrednjeg rasta, tridesetih godina, orlovskog nosa, krupnih očiju i oštih i energičnih crta lica, koji je bio poznat po tome što je umeo lepo i jednostavno da objasni i najsloženiju političku situaciju, zbog čega je kod boraca bio posebno omiljen. Neočekivana je za njega bila ova odluka komesara bataljona, pa se za trenutak zamisli i reče:

— Dobro si to uradio, družo Mirko: baš volim što idem u ovu četu...

A, onda, obraćajući se komandiru, produži:

— A šta kažeš, družo: kad ja i ti s našom starom gardom udarimo — neka neko samo proba da nam stane na put!

— 'Ajdemo, družo komesaru, četa nas čeka...

Partizanske vatre su ugašene. Čete su postrojene. Čuje se samo zveckanje oružja, tapkaranje po ugaženom blatu i polušapat. Još poneko od onih što uvek zakašnjavaju repetira, puni pušku i koči je. Mitraljesci prozeblim prstima proveravaju da li su redenici puni i pravilno postavljeni. Sve je spremno. Noć tamna, pomrčina kao testo, niotkuda ni glasa, planina zaspala. Niko ne bi rekao da su sada ovde hiljade ljudi budne i da su im živci napregnuti do poslednje granice ljudskih moći. Jova žurnim i energičnim korakom prilazi Trećoj četi i polušapatom naređuje:

— Komandir Treće čete, je li gotovo? ... Odmah krećite.

Lagano, bez šuma, kolona počinje da se odmotava, kotrlja nizbrdo. Borci se rukama drže jedan drugom za leđa. Po licu, rukama i očima šiba granje, no oni ćute i trpe. Poneko, kad napravi nevešt korak, ili iznenada naiđe na neku rupu, ili se spotakne na kamen, možda u sebi opsuje.

Primićemo se cilju. Posle jednog sata lomatanja po bespuću, kad je kolona za trenutak stala, mali Abdula izbi iz pomrčine i izvesti:

— Druže komandire, patrola je stigla u selo. Neprijatelj nema i nikog živog nema.

Na zgarištima sela Keljića gde su, kao jedini tragovi, ostali samo kameni podrumi, Jova razgovara sa Jerosimićem:

— A, ti kao pronašao put? Kakav ti je to put? A nas izvestili da je zadatak izvršen!

— A zar nije, druže Jovo? — sa čuđenjem će Jerosimić.

— Nije baš kako valja; stazu niste pronašli, nisi vodio putem, nego kroz šumu, noge da polomimo.

— Njega nismo ni tražili, jer tu puta i nema. Mi smo tražili i našli selo. Ovo su Keljići... A, sad na koju stranu, druže komandante?

— Treba da ima nekakva staza tuda, potražite je, a ja ću još jednom da pogledam.

Pomrčina se još drži, ali se, posle gustog mraka kroz šumu, sad moglo videti na kraćim rastojanjima. Nebo je postajalo svetlije, na horizontu su se već jasno ocrtavali planinski visovi. Levo od njih, u dubokoj dolini zavijenoj u maglu, žuborila je Sutjeska. Od Dragoš-sedla grunu baterija Vrhovnog štaba. Pucnji stokratno odjeknuše planinskim dubodolinama. Borci napregoše svu pažnju da vide gde će granate eksplodirati, jer tamo treba da bude neprijatelj. Desno prošištaše kroz vazduh i eksplodiraše visoko iznad jednog osrednjeg, pošumljenog brda.

— Kuda li samo ovaj Ljubivoje gađa, po pomrčini i šumetinama, k'o da imamo vagone municije — reče Jova komandiru čete.

— A, šta ga znaš, možda i dobro gađa? Ko zna gde je neprijatelj?

Zausti komandir da još nešto kaže, ali ga Jovo prekide:

— Pst; ćuti!

Iz doline i magle, iz sela Tjentišta, razgovetno su se čuli promukli glasovi: »Auf! Auf!« Jova samo reče:

— Švabe! Pokret! Neka čelo požuri!

Onda dodade, komandiru:

— Već je četiri sata, a niko se ne javlja sem topova! Moramo brže, dok ne svane, da ne zakasnimo.

Kolona poče opet da vijuga, samo se čuje potmulu bat koraka. Svima je teška i mučna tišina pred borbu, a sigurno najteža pat-

roli i Jerosimiću. Da hoće Nemci bar odnekud da se oglase pucnjem — znali bismo gde su i lako bismo s njima! Dobro bi bilo da spavaju, ali ih je Ljubivoje Pajević, sigurno, sve izbudio. Ne spavaju oni na položaju kad znaju da su šume pune partizana. Ide patrola napred, sva se pretvorila u oko i uho. Jerosimić čvrsto stegao mitraljez, budno pazi na svaki šušanj, spreman da se što pre baci na zemlju i pritisne na obaraču, pa neka »šarac« govori umesto njega. Po glavi nam se vrzma ista misao: što ne pucaju već jednom? Kolo- na je zastala za trenutak. Opet zovu: »Komandir, napred!« Vlasta izveštava:

— Druže komandire, eno iza onog kamenja primetila patrola grupu ljudi, ne znamo ko su.

— Da nije Četvrti bataljon?

Na to Jerosimić, koji je već postavio »šarac« iza jednog omanjeg kamena, uzviknu:

— Aloo, Četvrti, Četvrti! ...

Iza velikog kamena promače nekoliko silueta. Vojnici jesu, ali im se uniforme u mraku nisu mogle raspoznati. Najednom, umesto odgovora — patrolu zasu vreli rafal. Nemci. Prvi je pritisnuo obaraču Jerosimić. Kuršumi počеше da odzvanjaju po velikom kamenju iza koga se skrivao nišandžija »šarca«. Rafal ispade nešto duži, pa Vlasta reče:

— Vlado, kraće rafale!

Komandir čete naredi:

— Nadesno u strelce i napred!

Sve se odvijalo vrtoglavom brzinom. Streljački stroj počе da se, puzeći kroz šumu i trnje, penje uzbrdo, rezonujući: čim je ovde zaseda — mora da su gore Nemci. Vlasta šapnu Jerosimiću:

— Eno tamo, izgleda, jedan mrtav, idem k njemu, a ti me štiti!

Mačjim skokom nađe se iza drugog kamena. Kod drugog pokušaja, iza novog kamena, osu nov rafal. Vodnik oseti kako mu vrela krv obliva levu šaku, a ruka, posle oštrog bola, ostade mlitava. Ponovo se šćućuri iza kamena, okrenu se unazad i glasno opomenu:

— Jerosimiću!

Švaba i dalje neumorno gađa po kamenu iza koga leži Vlasta. Kuršumi odbijaju komadiće kamena koji zasipaju oči. I pored jakih bolova, Vlasta pokušava da dohvati bombu i završi »igru« sa Švabom, ali mu to ne polazi za rukom. Švaba neprekidno gađa, a se-

kunde traju kao večnost. Najedanput, nisko iznad glave vodnika, zapršta rafal, a onda drugi. Vlasta se okrenu i ugleda Ivu Dalmatinca.

— Ja sam, družo vodniče, vidi ja sam ga dobro, sad sam mu pokazao — veli Ive.

— Zovi Belu, ranjen sam.

— Drugarica Bela, napred! — prenese komandu Ive.

— Zašto Jerosimić ne puca? — pita Vlasta.

— Mrtav je, družo vodniče. Sad ću ja — reče Lale Brica.

— Bela, Bela — čuo se poziv i sa druge strane, ali se nije mogao jasno razaznati od rafala i eksplozija.

Švaba začuta, a Ive se oglasi:

— Da vidiš, družo vodniče, koliki je samo. Evo »šarca«, ali mu odelo i čizme ne vrede, sve izbušeno.

Vlasta naredi:

— Brže napred! Prenesi komandu i na desno krilo.

Po gustoj šumi i strmom usponu borci ne mogu da idu u streljačkom stroju, nego po grupicama u naznačenom pravcu. Napred je desetar Miloš Prnjavorac, a odmah za njim, pognut i sa čvrsto stegnutim mitraljezom, žuri Mate Dalmatinac. Čuje se bliska vatra iz pravca 1. voda. Dan je, tek počeo da se deli od noći. Iznad zemlje leži laka izmaglica. Iznenađujuća paljba, najviše je zaplašila Nevenku, određenu za bolničarku ovog voda. Počela je da trči od jednog do drugog žbuna, tražeći sigurniji zaklon. To je bilo smešno u okakvoj situaciji, dok su se ostali borci hladnokrvno žurili uzbrdo, nemajući vremena da je nečemu, onako neveštu, nauče i posavetuju. Shvativši njene muke, komandir reče.

— Nevenka, eto ti zaklon, lezi tu i ne miči se dok ti ja ne naredim!

Kad smo izašli iz šume ukazalo se prilično golo brdo, sa retkim šumarcima i žbunjem, gotovo ravno. Na jednoj strani, prema Sutjesci, bili su ostaci nekog porušenog zida. Kraj zidine, odakle se lepo video ceo proplanak, Švaba nije bilo. Prvi je do zida, pognut i s puškom na gotovs, stigao desetar Miloš, a odmah za njim njegov neumorni pratilac Mate s mitraljezom. Miloš je preko zida osmatrao proplanak pred sobom, koji se običnom ljudskom oku, u tom trenutku, činio potpuno pust. Tiho govoreći i pokazujući rukom, nešto je objašnjavao Mati, verovatno mu dajući zadatak kuda treba da se prebaci. Odjednom puče puška i desetar se samo prevrnuo uza zid. Sa sredine čela, ispod zaturene šajkače, curio je tanak mlaz

krvi. Mate nije imao vremena ni da gleda na desetara, a još manje da mu pomogne. Napregnutim pogledom osmatrao je zemljište ispred sebe. Učinilo mu se da se u žbunu ispred njega nešto pokrenulo, nalik na nemački šlem. Hitro je prineo obrazu kundak, uzeo na mušicu šlem i povukao obaraču. Mitraljez je lako zadrhtao. Vide kako sevnu plamen iz džbuna i oseti bol u levom ramenu kao da ga je neko udario snažnom motkom; izgubio je svest i pao na desni bok. Mitraljez, koji se još pušio, ostao je pored zida, sa cevi nagore. Prvi mitraljezu pritrča mali Đoka i, okrenuvši glavu unazad, viknu:

— Andā napred!

Dohvati mitraljez, osloni ga na zid i poče da tuče po proplanku. Borci, zadihani, sporo izlaze na ivicu proplanka. Puzeći, zauzimaju zaklone i čuteći osmatraju. Desno od Treće čete, na ivici šume, pojavljuju se i zauzimaju zaklone borci Omladinske čete. Neprijatelj se pritajio i kad, s vremena na vreme, utihne paljba, na levom krilu se čuje samo lak žagor omladinaca i krckanje granja. I poslednji su pristizali. Nastade tišina. Omladinska četa se pritajila kao da prikuplja snagu za poslednji skok. No, i neprijatelj je čutao i čekao.

Uzbrdo, istim tragom kuda su išli Mate i Miloš, išao je i komesar Mirko. Za trenutak je zastao, pogledao poginule i ranjene kraj zida, video Omladinsku četu na položaju. U magnovenju, shvativši situaciju, uspravi se i pođe ka zidini, viknuvši:

— Napred, pro...

Neprijateljsko zrno ga prekide u po reči; komesar se zanese natrag i pade. Iz usta mu je curio tanak mlaz krvi. Ipak, Omladinska četa ga je čula. Komandir Šerif Lojo grmnu:

— Napred, proleter!

Stotina boraca Kragujevačkog bataljona ponovi taj uzvik. I Omladinska četa jurnu kao orkan. A Nemci, na tridesetak metara dobro maskirani u žbunju, pritajeno čekaju ovaj trenutak. Odjednom planu desetak mitraljeza. Nastade pakao. Stroj Omladinske čete u naletu samo se zatalasa. Brzo se prorođuje i posle deset koraka ceo ponovo pade. Među prvima pogibe, na čelu svoje čete, hrabri komandir Lojo.

Juriš u prvom naletu nije uspeo. Niko ne zna koliko ima mrtvih i ranjenih, jer su se ranjenici pritajili i čute. Kriza borbe je dostigla vrhunac. Borci Omladinske ne odstupaju. I na Nemce, iako još čvrsto drže položaj, ovaj juriš je ostavio težak utisak. »A šta ako ovi banditi ponovo pođu na juriš« — mislili su. Bombom se može dobaciti. Svaki sekund je presudan za uspeh ili neuspeh. Ko će pre da

se snađe, ko iskoristiti sekunde? Komesar Omladinske čete, Mikica, preko veze obavešten da je komandir poginuo, samo trenutak razmišlja šta da se preduzme, gledajući levo i desno svoj stroj i ne znajući ko može da ustane. Jasno mu je: nazad se ne može, mora se napred i, podižući se na ruke, gromko uzviknu:

— Drugovi proleter, napred!

Ponovo se, kao lavina, diže ostatak Omladinske čete. Ponovo zaštektaše švapski mitraljezi. Ali, ovoga puta — Švabe nisu mogle da izdrže! Njihova vatra je sve slabija i ređa, pa ubrzo i prestade. Okrenuše leđa, ostavljajući na položaju sve — i oružje i opremu. Sa levog krila Treće čete zasuše ih mitraljezi. A Omladinska četa gazi po nemačkim leševima na Borovnu. Na juriš, u drugom naletu, sa omladincima se dignula i Treća četa. Neko je dovikivao:

— Anđo, brže ovamo, komesar Miloradović teško ranjen. Kragujevački bataljon je prešao preko Borovna. Borci su sakupljali bogat plen. Čuli su se još retki pucnji po šumarcima...

Uskoro je uspostavljena veza sa Četvrtim bataljonom i nastavljen napad na Popov most. Neprijatelj daje ogorčen otpor iz dobro utvrđenih zaklona. Ni posle nekoliko pokušaja napad nije uspeo. Neprijateljska artiljerija, dve haubice od Drine, neumorno je tukla položaje na Borovnu. Nebo je mračno i sivo. Treći bataljon sahranjuje poginule drugove u selu Keljići.

Za to vreme preko Sutjeske, na Košur, juriša Druga proleterska. Borci Trećeg bataljona posmatraju taj krvavi boj. Prasak bombi i mitraljeza na sve strane. Najgore je što se drugovima iz Druge proleterske ništa nije moglo pomoći; bacača nema, a mitraljezi ne mogu da dobace do Košura. Preko Sutjeske ne može se preći, a i neprijatelj žestoko tuče vatrom od Popovog mosta. Uzastopni juriši Druge proleterske ređaju se pred našim očima, uz gusto posednuti i utvrđeni Košur.

Sutradan uveče naš bataljon na položajima smenjuju jedinice Šeste istočnobosanske brigade. Nekoliko uzastopnih pokušaja da se na juriš zauzmu Popov most i Košur — ostalo je bez uspeha.

Dan vedar, topao, bez oblaka, pravi junski. Preko Dragoš-sedla, kroz guste šume Perućice, maršuje proređeni Kragujevački bataljon. U njegovom stroju nema komesara bataljona Mirka, komesara čete Miloradovića, komandira Loje, vodnika Vlaste, desetara Jerosimića i Prnjavorca; nema mitraljesca Mate i još mnogih drugih. Svi su oni sa sobom odneli živi deo bataljona, deo njegove krvi i snage, a svaki je poneo i neku svoju glasno izrečenu ili skrivenu ličnu želju. Jerosimić nije ispunio obećanje dato drugu — da mu u

prvoj akciji nabavi porciju i kašiku; Mate mitraljezac neće porasti kao Živomir, a desetar Miloš nikad više neće videti svoju Otpočivaljku...

Na čelu premorenog, ćutljivog i smrknutog bataljona ponovo ide zamišljen i smračen komandant Jova. Samo gdeđe jedva čujan žagor između boraca, koji nagađaju kuda sada. Prvi pokušaj proboja na Sutjesci nije uspeo. To su oni sami doživeli, videli. No, znaju da se napred mora, da se odavde mora izaći — zbog njih i zbog drugih. I rešeni su da to učine.

Polako odmiče bataljon; od vedrog sunčanog dana krije ga gusto lišće Perućice. »Štuke« i »dornijeri« su danas opet »proradili«. Ide bataljon i kao da svakim korakom skuplja novu snagu, spreman da se ponovo baci na neprijatelja.